

„Твердження, що убогий навіть колекціонер може бути власником галереї скульптур в міді, сріблі, золоті, платині, цинку, бронзі, латуні, нікелі, залізі та кольорової графіки найвищої якості, кожна з робіт якої буде свосвідомо візитівкою країни, творів відомих митців, і то в оригіналах з даної епохи, здається цілком абсурдним.

А однак це є правдою по відношенню до монет та банкнот. Антична, середньовічна, а навіть сучасна монета є в певному сенсі плоскою скульптурою, а щонайменше, твором пластики як відлив чи відбиток у металі. Банкнота знову виражає у собі концентрацію досягнень даної країни у графіці, уявлення про естетику та досконалість технології захисту від підробки“.

Так я починав свій незакінчений, тому й неопублікований рукопис про Приватний Добродійний Музей Грошей (П.Д.М.Г.) та Студію Просектування Грошей (С.П.Г.), які від часу їх створення у 1990 р. провели значну популяризаційну та дослідницьку роботу.

Для активізації своєї діяльності, обміну інформацією, популяризації, вирішення дискусійних питань про розвиток грошей на Україні та у світі, збирання фактичного матеріалу, залучення до спільної роботи нових спеціалістів, опрацювання перспективних проєктів та напрямків досліджень потрібно було інформаційно-дослідницьке видання, що в нашому випадку становитиме вісник „Гроші“.

„Гроші“ задумані ще у тому ж 1990 р. Стиль видання, його рубрики викристалізувалися в моїй уяві давно, час вніс тільки деякі дрібні корективи. Фінансові можливості спричинили вісник таким, яким Ви його бачите.

Мета видання – висвітлення ролі грошей вчора, сьогодні, завтра, зображення, якими вони були є і, можливо, будуть; відношення людини до грошей у різних суспільствах, місце грошей у людській психології.

Але, як і будь-яке дослідницьке видання, „Гроші“ не можуть існувати без зворотного зв'язку. Конкурсне вирішення проблеми чи пошук правдивого рішення в дискусії неможливий без вислухання та обговорення думок і аргументів інших осіб чи творчих колективів.

Тому з нетерпінням чекаю на Ваші конкурсні проєкти, аргументи дискусій, пропозиції, зауваження, побажання. Заздалегідь вдячний.

Редактор

Беручи у людсь - віддавай людям

ГРОШІ

Вісник П.Д.М.Г і С.П.Г.

NUMMUS * MONEY * GELD * ARGENT * DINERO * ДЕНЬГИ

Добродійний номер. 50% вартості вісника йдуть на грошові премії конкурсу „Гривня – візитівка України“

ЗАПРОШУЄМО ВАС ВЗЯТИ УЧАСТЬ У КОНКУРСІ НА ПРОЄКТ ГРИВЕНЬ ПІД ГАСЛОМ: „ГРИВНЯ - ВІЗИТИВКА УКРАЇНИ“

Автор чи авторський колектив (до 5 чол.) виготовляє збільшений (два або більше разів) кольоровий макет 4-х номіналів (вартості) гривень: I номінал (початковий): 1 або 2 або 5 гривень

II номінал (середньої вартості): 10 або 20 або 50 гривень

III номінал (великої вартості): 100 або 200 гривень

IV номінал (найбільших вартостей): 500 або 1000 гривень; решта номіналів (6 примірників) – тільки ескізи будь-яких розмірів, але не менше 1:1 до натуральної величини та пояснювальну записку до них

Всю серію повинні об'єднувати: тематичний задум, стиль виконання, кольорове рішення. Обов'язкова наявність напису „Національний банк України“. Методів захисту від підробки повинно бути передбачено тим більше, чим більший номінал банкноти. Творчі особи чи колективи мають вільний вибір у співвідношеннях розмірів банкнот, а також, якщо цього вимагає ідея серії, можуть змінювати назву держави.

Критерії оцінки: оригінальність ідеї теми серії, нестандартність теми, насиченість зображення (як захист), повинні бути передбачені у художньому рішенні пірнаюча у папір стрічка і місце на водяний знак або голограму та інші запропоновані Вами методи захисту від підробки, багатокірність, а головне – обов'язковий український колорит банкнот.

Нагороди: диплом „Приватного Добродійного Музею Грошей“ за 1, 2, 3 місця кожному з авторів, грошові премії:

за I місце

за II місце

за III місце

Так як ініціатор конкурсу (ПДМГ) в даний час може виділити в середньому тільки \$5 США за призове місце (що на час оголошення конкурсу становить більше зарплати в Україні), але ця сума здається несерйозною, тому 50% вартості вісника йдуть у призовий фонд. Крім того, надіємося на добродійні внески та допомогу спонсорів, імена і назви яких обов'язково опублікуємо.

У рамках цього конкурсу оголошено два „підконкурси“: перший: на скорочене або символічне графічне позначення гривень; другий: на монограму, емблему або герб емісійного банку України, яким сьогодні є „Національний банк України“. За найкращі пропозиції передбачено дипломи ПДМГ та грошові премії.

Останній термін прийому робіт 31 серпня 1994 р. Можливий II тур. Роботи надсилати або передавати на адресу: 290000 Львів – МСП, пл. Возз'єднання, 3А, ЦДІА України, І. Сварнику з написом: конкурс „Гривня – візитівка України“.

Роботи прислані або передані на конкурс, залишаються на постійне зберігання у ПДМГ

Емісія міських бонів у Львові в часи першої світової війни

Цією статтею наш вісник починає публікацію матеріалів про проектування грошей та грошовий обіг на території України. Маємо намір видати „Повний ілюстрований каталог грошей України“, тому просимо всіх, хто хоче і може, надсилати матеріали на цю тему на адресу редакції.

Рішення про емісію грошових знаків у Львові було прийняте у важких умовах першої світової війни.

На той час Львів вже 142 роки входив до складу Австро-Угорщини і називався Лембергом (з 1772 року до складу Австрії, з 1867 р. до Австро-Угорщини).

Вже у перші дні серпня 1914 р. став відчутним брак дрібних одно- та двокоронних монет та банкнотів і розмінної монети. Населення, враховуючи вартість монет, стало швидко вилучати їх з обігу і приховувати. У важкому становищі опинилась значна частина мешканців Львова. Маючи банкноти номінальною вартістю 10, 20, 50, 100 чи навіть 1000 корон, без відповідної розмінної монети чи дрібних грошових знаків, неможливо було придбати предмети першої необхідності чи продукти. Ситуація на грошовому ринку стала погіршуватися ще до залишення міста військами Австро-Угорщини, однак швидкий наступ російських військ у Галичині не дозволив здійснити міській владі будь-яких заходів для покращення ситуації.

3 вересня 1914 р. Львів залишили відступаючі австро-угорські війська, розпочався період окупації міста царською армією Росії. Влада у столиці Галичини перейшла до рук Президії на чолі якої стояли виконуючий обов'язки президента міста д-р Т. Рувоский та два віце-президенти – д-р Сталь і д-р Шлейхер.

Вже 4 вересня російський військовий комендант міста полковник Сергій Шереметьєв видав розпорядження, яке зобов'язувало всіх мешканців приймати без будь-яких обмежень монети та банкноти Російської імперії. Одночасно було встановлено курс російської та австро-угорської валют, який становив: 1 копійка = 3 геллерам; 2 копійки = 7 геллерам; 3 копійки = 10 геллерам; 5 копійок = 17 геллерам; 10 копійок = 33 геллера; 15 копійок = 50 геллерам; 20 копійок = 67 геллерам; 25 копійок = 83 геллерам; 50 копійок = 1 короні 50 геллерам; 1 рубль = 3 корони 33 геллерам; 3 рубля = 10 коронам.

Однак реальний ринковий курс рубля завжди був нижчий від офіційно встановленого і ніколи не перевищував 2 корони 60 геллерів, а інколи знижувався навіть до 2 корон 16 геллерів.

Поява на грошовому ринку розмінної монети російського карбування не привела до покращення ситуації. Це пояснюється незначними масштабами її постачання, небажанням населення приймати невідому, чужу монету в умовах війни і активним приховуванням російського білону та крупних срібних монет. У зв'язку з цим, вже 6 вересня 1914 р. Президія м. Львова звернулася до всіх купців з проханням не приховувати розмінної монети. Однак дане звернення, як і слід було очікувати, не привело до покращення стану справ.

У цих умовах на засіданні Ради міста Львова, яке відбулося 7 вересня, віце-президент міста д-р. Сталь запропонував розпочати розмови з російською окупаційною владою з метою емісії міських бонів номінальною вартістю в одну корону. Обіг цих грошових знаків мав бути цілком добровільним і призначалися вони виключно для цивільних осіб. Одночасно хаси м. Львова було зобов'язано проводити вільний обмін міських бонів на державні грошові знаки.

Ініціатором запровадження цих замінних платіжних засобів був тогочасний редактор газети „Kurjer Lwowski“ др. Болеслав Вислоух, який був відомим колекціонером і у своїй колекції мав значну кількість асигнацій та галицьких бонів XVIII і XIX століть.

У процесі підготовки до випуску міських бонів активну участь брав тогочасний директор Крайового Банку у Львові проф. Мілевський.

Після обговорення даного питання Міська Рада погодилась з пропозицією др. Сталі і прохання було подано на розгляд російського військового губернатора. Через декілька днів дозвіл було одержано і вже 11 вересня було прийнято остаточну ухвалу про випуск міських бонів.

Виконання замовлення на виготовлення однокоронних

Ten bon Omiy Miasta Lwowa ma być przyjmowany w obrocie handlowym w wartości

jednej korony austro-węgierskiej.

Kasa Omiy Miasta Lwowa wymiary na podstawie okazienia katodczestnie krotka ilość bonów na banknoty, odpowiadające ich wartości nominalnej od 20 koron począwszy.

Z uchwały Rady Miasta Lwowa we Lwowie, dnia 11. września 1914.

Wice Prezydent: *Stah* Prezydent: *Rutowski* Wice Prezydent: *Stah*

Банкнота вартістю одну корону міста Львова, яка була введена в обіг 17 вересня 1914 року.

Ескіз банкноти вартістю п'ять корон міста Львова, яка не була введена в обіг.

банкнот було доручено „Акціонерному товариству для літографічного промислу”, яке розташовувалося на вул. Зеленій. Керівниками розміщеної там фабрики виготовлення карт були п. п. Бішоф та Ганішевський. За кілька днів тут зуміли виготовити біля 100 тис. бон.

Одночасно було вжито певних заходів з метою уникнення різного роду зловживань та непорозумінь. Щоденно двос урядників міської адміністрації чергували на фабриці, і після завершення робочого дня опломбовували обладнання. Дуже уважно рахували і аркуші з віддрукованими бонами. На одному аркуші друкували 21 банкноту.

У процесі друкування даних грошових знаків використовувалося п'ять літографічних плит. За допомогою однієї з них друкували обрармлення банкнотів, другої – текст написів, третьої – підписи президента міста Львова та двох віце-президентів, а четверта і п'ята використовувались для виконання фону грошових знаків. Готові видруковані аркуші розкладались і бони розкладались в пачки по 100 штук у кожній, що згодом перевозились до міської каси.

Однокоронні бони м. Львова 1914 р. виконані на високому мистецькому рівні. Друковано їх на високоякісному папері, що зберігався на складах фабрики, розміром 13х7. Бони прикрашені мистецько виконаною орнаментованою рамкою, в центрі вгорі вміщено герб міста, оздоблений вінком з дубового листа. Нижче – у фігурній рамці – дата емісії „1914”. На кожному екземплярі міститься серія та номер. На зворотній стороні пояснюючий напис та власноручні підписи президента міста д-ра Т. Рутівського та двох віце-президентів д-ра Сталю та д-ра Шлейхера.

Перші міські бони видано касою м. Львова 17 вересня 1914 р. і вже впродовж першої години розійшлося біля 1000 екземплярів. Населення міста, переважно, без застережень приймало нові грошові знаки, лише окремі селяни відмовлялися продавати за них продукти харчування.

Непередбачені труднощі виникли в процесі підписування банкнотів керівництвом Президії міста. Спочатку, згідно з ухвалою, бони підписувались президентом та двома віце-президентами. Денно вони підписували біля 2 тисяч екземплярів, чого було надто мало для забезпечення потреб міста у дрібних купюрах. З метою прискорення процесу видачі бон було вирішено дозволити підписувати їх шести членам Ради м. Львова, а згодом і всім членам Ради.

Бони першої емісії видавались у касі м. Львова від 17 вересня до 19 жовтня 1914 р. і всього видано їх на суму 209.460 корон. Всі бони розрізняються позначенням серії латинськими літерами від А до Z.

Під час проведення другої емісії сигнатуру серії було змінено на римські цифри. Одночасно замість власноручних підписів, вирішили підписи президента міста і двох віце-президентів друкувати. Друга емісія включала серії від I до XI і була пушена в обіг від 22 жовтня до 3 листопада в кількості 105.200 штук.

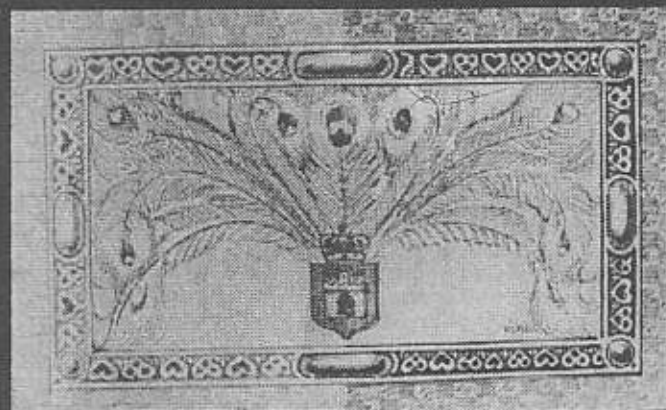
Третя емісія охоплювала серії від XII до XXII. Ці бони видавались міською касою від 16 листопада до 18 грудня 1914 року і того разу наклад її становив 210.000 екземплярів.

Всього однокоронних бонів м. Львова у 1914 р. було випущено на суму 524.660 корон австро-угорської валюти.

Восени 1914 року Рада м. Львова неодноразово зверталась до російських окупаційних властей з проханням про дозвіл на емісію міських бонів номінальною вартістю 5, 10 та 20 корон. У фондах Львівського історичного Музею вдалося виявити ескізи, виконані під час підготовки до здійснення цього задуму. Виконані вони на високому мистецькому рівні, однак повністю не завершені. Найбільш вдалим був проект 20-ти коронної бони, на зворотній стороні якої планувалося помістити панораму м. Львова зі сторони собору св. Юра. Всі ескізи виконані у кольорах міста – синьому і червоному. Слід зауважити, що дана емісія не була втілена в життя. І згадки про випуск цих грошових знаків, що часто зустрічаються у різного роду виданнях каталожного типу, мабуть, є надуманими. Вивчення архівних документів та історично-довідкової літератури (насамперед, тогочасної преси) не дає підстав стверджувати про наявність проектів випуску інших номіналів львівських міських бон (напр. 3 корони).

Слід зауважити, що в період російської окупації м. Львова існував, також, проект карбування міської монети номінальною вартістю 5 корон. Серед документів Державного архіву Львівської області вдалося виявити проект даної емісії. На жаль, він є дуже загальний і виконаний звичайним олівцем. Планувалося означення номіналу на цих монетах виконувати польською та російською мовами. Однак і цей проект не було втілено в життя.

Запровадження до грошового обігу однокоронних банкнотів дещо покращило фінансовий стан міста, одночасно менш відчутним став брак дрібних грошових знаків. Проте міська влада потребувала значну кількість грошових засобів, насам-

Ескіз банкноти вартістю десять корон міста Львова, яка не була введена в обіг.

Ескіз банкноти вартістю двадцять корон міста Львова, яка не була введена в обіг.

перед, для виплати заробітної плати міським службовцям. З цією метою вони звернулися з проханням до російських окупаційних властей за відповідним дозволом щодо випуску міських асигнацій. 25 листопада 1914 р. військового губернатора Галичини було повідомлено, що головнокомандуючий російською армією великий князь Микола Миколайович дозволив Магістрату міста Львова випустити міські бони на загальну суму 1 млн. рублів. Одночасно було застережено, що вартість банкнотів не повинна бути нижчою від 100 корон. Бони цієї емісії мали знаходитися в обігу виключно на території Галичини, а населення повинно їх приймати лише на підставах повної добровільності. Остаточний дозвіл на емісію було одержано 21 грудня 1914 року.

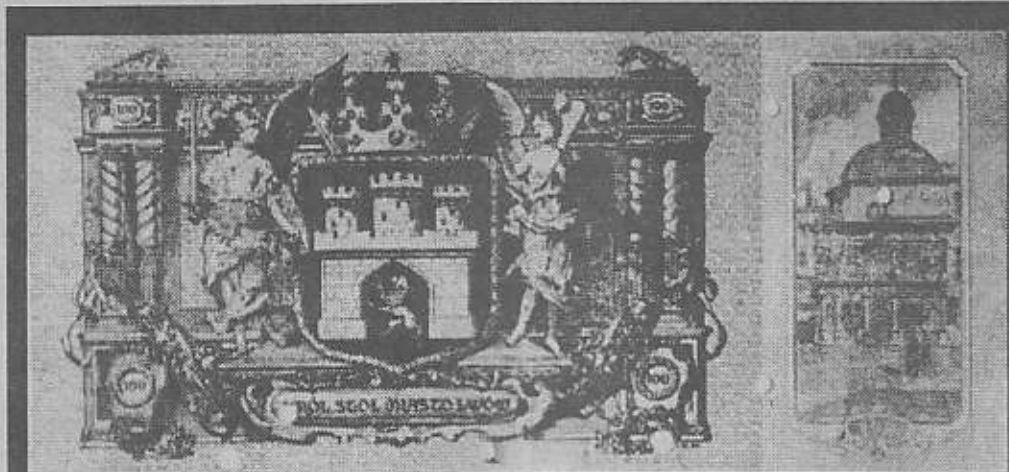
Міські асигнації були забезпечені всім майном міста, одночасно всі банки зобов'язалися приймати їх без будь-яких застережень. Це перетворило їх у авторитетні грошові знаки, які вільно перебували на грошовому ринку.

Виконання проекту стоко-ронових міських асигнацій було доручено львівському художнику Ф. Вигривальському, а друк – вищезгаданій фабриці для виробництва карт і літографічного промислу. За розміром і деякими рисами оформлення львівські стоко-ронові асигнації дещо нагадують 100 рубліві російські банкноти. Як і в попередній емісії асигнації виконано в червоному і синьому кольорах (кольори м. Львова за Австрії). Мистецький рівень цих банкнотів був дуже високий.

Перші асигнації було виплачено з каси м. Львова 5 лютого 1915 р. За першим разом їх було видано на суму 887 000 корон, які одержали біля 900 осіб. Загальна кількість емісії стоко-ронових асигнацій 33300 екземплярів (в межах дозволеного російською окупаційною владою випуску на 1 млн рублів).

Після відступу російських військ і повернення австро-угорських властей однокоронні та стоко-ронові бони міста Львова вилучалися з обігу. Однак в умовах Першої світової війни вони ще впродовж тривалого часу знаходилися на ринку. Так при ревізії каси міста Львова 4 лютого 1918 р. там знаходилися 4 асигнації номіналом у 100 корон, а 27 січня 1919 р. там виявлено ще 9 таких екземплярів.

Слід відмітити, що у червні 1919 року, в ході українсько-польської війни, рада міста Львова знову повернулася до проведення випуску власної

Банкнота вартістю сто корон міста Львова, яка була введена в обіг 5 лютого 1915 року.

грошової емісії. Було вирішено на основі обґрунтування д-ра Перацького емітувати бони номінальною вартістю 50 геллерів (синього кольору) та 1 корону (червоного кольору). Наклад емісії було визначено по 200 тисяч екземплярів. Мистецький рівень виконання цієї емісії значно нижчий від попередньої. Особливо чітко це простежується у порівнянні до 100 коронових асигнацій.

Підсумовуючи вищевказане можна стверджувати, що під час Першої світової війни у Львові було запроваджено в обіг однокоронні бони (наклад 524 600 екз.) та стоко-ронові асигнації (наклад 33 300 екз.). Існував проект випуску 5, 10 та 20 коронових асигнацій, який не був здійснений і прослідковується лише по незакінчених ескізах. Планувався випуск п'ятикоронної монети, який також не просунувся далі виконання чорнового ескізу. Після завершення Першої світової війни у Львові випущено бони номінальною вартістю 50 геллерів (200 тис. екз.) та 1 корону (200 тис. екз.)

ОГОЛОШЕННЯ

Бібліотека ПДМГ: Просимо всіх, хто цікавиться нумізматичною та боністичною літературою, а також публікаціями на цю тему в періодичній пресі, надсилати на нашу адресу зібрані Вами матеріали (копії). Можливий обмін інформацією та літературою.

СПГ: 3 наступних номерів розпочинаємо публікацію матеріалів про наші розробки банкнот.

СПГ: До уваги боністів, які колекціонують боноподібні випуски. Проводимо попередній запис на нашу продукцію з метою вищення попиту. Звертатись на нашу адресу.

ПДМГ: Якщо комусь з Вас або ваших знайомих відомо, хто намалював ці 10 гривень (світлина внизу), просимо повідомити. Усіх, хто малював проекти грошей, просимо, якщо Ваша ласка, повідомити нам і надіслати дані ескізи з пояснюючою запискою та власною фотографією для експозиції Музею. Будемо дуже вдячні.

Гроші волинських міст

Редактор особисто висловлює велику подяку панові Оресту Круковському за тимчасове надання часопису „Наша Батьківщина“ ч. 7–8, 1939 р. для републікації статті Леоніда Маслова „Гроші волинських міст“.

Бон Народної Кооперативи в Рівному (розмір 12x10,2 см)

Чек кооперативи „Помощь“ у Дубні (розмір 12x7,2 см)

Чек міської управи в Дубні варт. 1-го карб. (розмір 11,5x7,5 см)

Розмінний білет Острога варт. 6-ти грив. (розмір 10,1x5 см)

По світовій війні, а особливо по російській революції, коли на терені давньої царської Росії й поза її граниями серед постійної боротьби по-ставали нові держави, коли ж і ми й багато інших боролися зі страшними господарськими труднощами, побачила світ величезна кількість паперових грошей, грошей нових держав, різних урядів, грошей, що мали бути порятунком у такому скрутному для фінансової господарки часі. З'явилися українські гроші, совітські, польські – так зв. «німецькі», польські – так зв. «білі», денікінські, колчаківські, юденічівські й безліч інших, з'являлись банкноти вартості тисяч, мільонів, мільярдів.

Ці гроші, що не завжди й не довго мали матеріальну вартість, часом мають велике чисто мистецьке значення, а довго ще остануть документами історичних подій, політичного стану народів чи господарських криз держав. Маленький, лихого гатунку папірець вартості сто мільярдів німецьких марок хіба ліпше промовляє від усяких підручників про господарське положення Німеччини в 1923 році.

У тих то часах для боротьби з фінансовими труднощами поодинокі міста шукали порятунку в видаванні власних грошових знаків, що на теренах різних адміністративних одиниць заступали 6 державні гроші. Міста давніх австрійської й німецької займанщин мали свої гроші навіть раніше, вже в 1915 році (Львів, Познань і т. д.), що ходили рівночасно з австрійськими коронами й німецькими марками, а міста давньої Росії випустили свої гроші допіру по революції 1917. року. Тоді ж появились і перші гроші волинських міст. Були це зобов'язання міських управ, деяких господарських чи кредитових установ, а навіть приватних організацій, друковані переважно в українській мові, рідше в російській, а часом і в жидівській. Їх мистецька вартість мінімальна; рисунок переважно виконаний примітивно, а часом друковані вони просто друкарськими черенками на звичайному газетному або й на шпигетовому папері.

В Луцьку перші гроші видала міська управа в 1917. році в російській мові; згадує про них А. Дублянський у своїй статті про волинські гроші.

В 1919. році луцька міська управа видала вже українські гроші вартості 6-ти, 10-ти і 20-ти гривень. Ці луцькі гроші, розміром 12,8x7,6 см, були друковані і на досить приличному папері, навіть із водними знаками. На одній стороні на рожевому тлі була ямочка, а довкола неї подана словами вартість банкноту (шість, десять, двадцять гривень). У ярмці був напис „Луцька Міська Управа“, нижче герб Луцька і 1919. рік. Під цим був рисунок Любартового замку, по його двох сторонах вартість банкноту числом (6,10,20) і внизу напис „фальшування карається законом“. По другій стороні знаку в ярмці вгорі й низу були написи: „Розмінний знак луцького міського самоврядування“, по обидвох сторонах вартість банкноту словами, посередині печатка луцької міської управи, коло неї напис: „Згідно постанови Міської Думи від 11 Березня 1919 р. останній строк дійсності знака 1 січня 1920 року“ і „Каса Міської Управи обмінює знаки, коли буде доставлено їх не менше, як на сто гривень“; нижче ж були уміщені три відручні підписи: Тов. Міської Голови, Члена Управи і Гласного Думи. В лівому куті внизу було друковане нумератом число.

В Луцьку були ще розмінні знаки вартості 3-ох рублів. На одній стороні був напис: „Луцьке Общ. Собрание Обединение – 3 руб“, із другої: підписи голови і скарбника.

У Крем'янці в 1919. році видала Крем'янецька Повітова Народня Управа і Крем'янецька Міська Управа розмінні білети вартості 1-го, 3-ох, 5-ох і 10-ти карбованців. Їх розміри 13,6x7,6 см; друковані вони гарною фарбою на кольоровому тлі: 1 карбованець на жовтому, 3 – на зеленому, 5 – на синьому і 10 – на рожевому. Папірець обведений ярмкою, а в її усіх кутах поміщена вартість знаку числом. Вгорі є герб міста й вартість білету словами, нижче напис: „Крем'янецький розмінний білет 1919 року“, ще нижче: „Всі розмінні білети Крем'янецьких Самоврядувань цілком забезпечуються всім майном крем'янецького земства і міста Крем'янця“. Дальше йдуть підписи Голови Крем. пов. нар. Управи, Крем'янецького Міського Голови і Бухгальтера. Внизу і побоках за ярмкою: „Фальшування карається законом“; вгорі над ярмкою – число. По другій стороні банкноту така ж ярмка з означеною числом вартістю в кутках, довкола ярмки з усіх сторін написи: „Фальшування карається законом“, а посередині: „За весь час обороту крем'янецьких розмінних білетів Крем'янецька Повітова Народня Управа і Крем'янецька Міська Управа виплачують за кожних сто карбованців розмінними білетами ста карбованців державними кредитовими білетами“.

Крем'янецька повітова управа видала ще розмінний знак вартості 1-го карбованця, що служив для розрахунків у буфеті вечірки, улагодженої управою, й був важний лише до 15. березня 1919 року.

У Крем'янці були ще бони Громадського Товариства вартості 10-ти і 25-ти карбованців; вони служили для розрахунків у клубі товариства в буфеті і при грі в карти.

В 1920. році, вже за польської влади, міська управа видала гроші в польській мові (це мабуть одинокі міста на Волині, що мало гроші в польській мові) вартості 1-ої, 3-ох і 5-ти польських марок. Із одної сторони вгорі був герб міста, польський орел і напис: „5 marek polskich. Kto podrabia lub falszuje te bony, podlega odpowiedzialności sądowej“. Внизу були три підписи. По другій стороні: „Magistrat m. Krzemienca przyjmuje odpowiedzialność za wymianę niniejszego bonu na marki polskie. Ten bon ważny“.

В Рівному була значна кількість усяких грошових знаків та бонів. Пові-

На квітаний вартості 10-ти карбованців (принаймні на екземпляри, що його маю) є на відворотній стороні ще інша печатка із тризубом посередині, а зверху: "Рівненська Міська Управа".

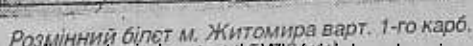
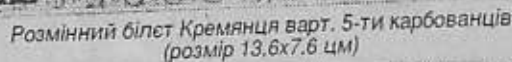
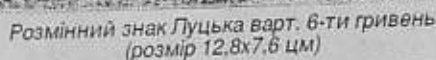
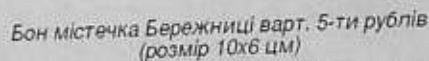
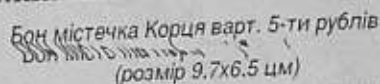
Бони вартості 10-ти карбованців видала й жидівська кооператива „Липас Гацедек“ і „Рівненське Споживче Товариство“, обидва в українській мові. Були це грошові знаки кооперативів дрібних купців у Рівному з написом: „Каждый член кооператива имеет выдать предъявлению сей расписки деньгами, имеющими хождение в пределах Украинской Республики. Один Рубль“.

Продовольчий відділ Дубенської Міської Управи видав чеки вартості 10-ти карбованців (1919) і 1-го карбованця (1920); напис на них тільки по одній стороні в українській мові: "Продавник сього має отримати з каси Міської Управи іден (десять) карбованець"; печатка з гербом Дубна й російським написом: "Дубенская Городская Управа".

В містечку Корці на Рівненщині були гроші вартості 1-го, 3-ох, 5-ти й 10-ти рублів, друковані на шпигтовому папері у дві лінії, в російській і жидівській мовах. Із одної сторони був напис: «Действителен до 1 января 1920 г.» й жидівський: «5670 рік», нижче: «Ордер Ч. 6673. Предъявитель сего имеет получить отъ Корейской Саревской Общины... (подана вартість ордеру); внизу підписи голови управи, члена ради й діловода. На відворотній стороні печатка з шостирименною зізвздою посередині й жидівським написом довкруги: «Управа гміни Корець, восвідство волинське».

У Житомирі в 1918 році міська управа випустила гроші в українській мові вартості 1-го і 5-ти карбованців; білет однокарбованцевий жовтого кольору, розміру 11,50х6,80 см, мав із одної сторони посередині герб містечка, з іншої – зображення сонця з променями, по боках янголів із трубами, коло них напис: «Один карбованець». Розмісний білет міста Житомира вартості 5-ти карбованців, мав з одної сторони герб міста, з іншої – зображення сонця з променями, по боках янголів із трубами, коло них напис: «П'ять карбованців».

з нижче напис: „Один карбованець. Розмінний білет міста Житомира, ще нижче було заповнення, що всі білети міста Житомира є державними кредитовими білетами; далше йшли підписи директора й бухгалтера; вгорі зліва був поданий рік 1918, зправа жовтий штамп: „Один карбованець“, вгорі й унизу жовтий штамп: „Один карбованець“, вгорі й унизу жовтий штамп: „Один карбованець“, вгорі й унизу жовтий штамп: „Один карбованець“ і „Один карбованець“, збоків жовтий штамп: „Один карбованець“ і „Один карбованець“.

занців державними кредитовими білетами.

Банкнот на 5 карбованців має зелену барву; розмір 15х9,8 см; з одної сторони має він вилетений у герлянді герб міста, збоків у пружках – числа 5, посередині – велике число 5 і напис „п'ять карбованців“; внизу напис: „Фальшування карається законом“; інші написи такі ж самі, як на банкноті вартості одного карбованця, лише замість літер „А. И.“ – поміщені тут літери „А. Д.“. На відворотній стороні в кутах числа 5, вгорі й унизу написи: „п'ять карбованців“, а посередині два великі числа 5, вінетка із трьох літер Ж. М. У. та напис, як і на однокарбованцевому банкноті, про те, що всі фінансові інституції вимінюють розмінні білети на таку ж суму кредитових білетів.

В 1920. році Народний Банк міста Житомира видав гроші в російській мові. Банкнот вартості 250-ти рублів мав розмір 14,50х9,60 см, синю барву. Зміст написів такий самий, як і на українських грошах, лише замість напису „Розмінний білет міста Житомира“ був напис: „Разменный билет Народного Банка г. Житомира“.

Чув я тамки, що свої гроші мало й містечко Чуднів коло Житомира, але ближчих інформацій про них, нажаль, не маю.

Це був би опис усіх грошей волинських міст, що їх мені вдалося оглянути або ж бодай дістати про них якунебудь відомість. Надіюсь, що є ще значна кількість банкнотів, яких я не міг описати, і тому якщо хтось із читачів має їх або щось про них знає, – хай буде ласка повідомити про це мене*

(Стиль та орфографія збережені. Світлина автора)

Розмінний білет м. Житомира варт. 5-ти карб.
(розмір 15х9,8 см)

* При описі волинських грошей покористувався я збірками Волинського Музею, п. А. Дублявського в Луцьку та своєю Друкованою статтю на цю тему: О. Вітенко, Волинські гроші, „Літоп. Червоної Калини“, 1931, 1. ч., докладний опис значної кількості волинських грошей; А. Дублявський, Wolumie pieniadze papierowe, „Znicz“, 1935, 10; моє доповнення до цієї статті „Lesze pare slow o woynskich pieniadzach papierowych“, „Znicz“, 1935, 11.”

Наше минуле

З історії банків Галичини

Перші офіційні згадки про створення банківських установ у Східній Галичині датовані другою половиною XVIII століття. У 1783 році були створені перші 18-ть ощадних кас, які мали на меті обслуговування селян та міщан. Про організацію цих кас Львівське намісництво повідомило монарха Австро-Угорської імперії. Виникнення ощадних кас було викликане ростом товарно-грошових відносин і необхідністю формування нижньої ланки кредитної системи, а також заощаджень громадян.

В 1826 році у Львові було організовано австрійську ощадну касу. В 1843 році – заснована Галицька ощадкаса, девізом якої було гасло „Працюй та зберігай“, символом – мурашка. За цю кредитну установу в 1844 р. запоручився крайовий сейм та гарантував виплату процентів по вкладах вкладників та видачу грошей при першій вимозі. Це сприяло діяльності галицької ощадної каси. Починаючи з 60-х років XIX століття Галицька ощадна каса фінансувала промислові установи та будівництва. Ця кредитна установа залучила грошові заощадження від населення під досить високі проценти, до 10.

На початку XX століття у Східній Галичині, яка до 1918 року перебувала у складі Австро-Угорської імперії, функціонувала широка мережа ощадних кас:

- Галицька ощадна каса;
- Галицька поштова ощадна каса;
- Центральна чеська ощадна каса;
- Центральна ощадна каса рілничих спілок;
- Українська щадниця;
- Львівська міська ощадна каса та інші.

З ростом чисельності населення в містах Східної Галичини, виникла потреба у створенні кредитних установ, які заощаджували б кошти громадян і допомагали в розвитку господарства. Дуже наочна була діяльність Львівської міської ощадної каси, яка була створена в жовтні 1912 року. Вже через рік каса видала 3588 ощадних книжок на загальну суму 294 мільйони крон. Працівники ощадної

каси агітували всі верстви населення відкрити свої вклади в установі, закликали навчатися економії, оцінювати вартість грошей, пам'ятати, що тисяча складається з сотні й десятків. В основі діяльності міської ощадної каси були досить дрібні грошові заощадження робітників, інтелігенції, школярів.

З 1918 року Східна Галичина перебувала у складі Польщі. Тут в 20–30-х роках функціонувала розвинута мережа різних українських ощадних товариств, кооперативних і акційних банків. Для залучення коштів у ці установи з метою використання їх для розбудови українських кооперативів – у містах і селах щорічно проводили свята ощадності. Кращою рекламою годі було бажати. Перед проведенням цих свят товариство „Ощадність“ зверталось до українців з патріотичними відозвами, закликало їх бути свідомими господарями, об'єднатися у спільній справі відродження української нації.

Бурхливий розвиток промисловості, транспорту, виникнення значної кількості великих і дрібних підприємств на теренах Східної Галичини спричинилися до створення широкої мережі різноманітних банківських структур. З середини XIX століття і до 1939 року в Галичині існувало близько 90 банківських установ. В 60-х роках XIX століття у Львові були відкриті філіали австрійських банків, у 1853 році – Австрійський національний банк, у 1862 році – Австрійський кредитний, а через три роки – Англо-Австрійський. Першими місцевими банками були: Галицький гіпотечний /1867 р./, Селянський /1868 р./, Крайовий /1883 р./.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ кооперативний банк /знаходився у Львові по вул. Січових Стрільців, 15/. В 1868 році було створено кредитну установу – Крайовий Союз Кредитовий, яка надавала позички господарським спілкам. Цього ж року Союз видав 154, 3 тис. крон своїм клієнтам. А 1924 р. Крайовий Союз Кредитовий був реорганізований у центральний кооперативний банк і почав виконувати банківські послуги. Його метою був розвиток про-

мисловості, торгівлі, ремесла. Банк існував виключно на вклади українського громадянства і не користувався кредитами Державного польського банку, він надавав довгострокові кредити українським кооперативам і цим самим сприяв їх розвитку.

ПРОМИСЛОВИЙ банк /знаходився в будинку по вул. Друкарській, 1/ був створений в кінці 1936 р. Його завданням була організація торгівлі та промислу серед українців. Банк швидко завоював великий авторитет і досягнув вагомих результатів. В 1936 р. капітал банку становив 89 тис. злотих, а в 1938 році – вже 1,507 тис. злотих. Постійно зростала чисельність клієнтів. Соціальний склад клієнтур Промбанку /1938 р./:

- купців – 818 чол. /51,6%;
- ремісників – 232 чол. /14, 6%;
- промисловців – 115 чол. /7,3%;
- робітників – 37 чол. /2,4%;
- селян – 12 чол. /0,7%;
- інших осіб – 170 чол. /10,7%.

ЗЕМЕЛЬНИЙ банк /гіпотечний/. В 1909 році українським депутатам у Віденському парламенті вдалося добитися від Австрійського уряду дозволу на заснування українського акціонерного банку, при умові, якщо буде зібрано 1 млн. австрійських корон основного капіталу. Засновники банку випустили дві тисячі п'ятсот акцій по 400 корон кожна і українське громадянство розкупило їх. Так був створений у 1910 р. акціонерний банк, який повинен був служити інтересам українського народу Галичини та Буковини. Банк надавав українським селянам низьковідсоткові та довготермінові /навіть до 50 років/ позички. Банк мав назву Гіпотечний, тому що позички давались під заклад ґрунтів /іпотеки/ та будинків. Банк швидко розвивався. Вже в перші роки селянам було видано на покращення господарства, придбання землі, сплату боргів довготермінові позички на суму близько 5 млн. австрійських корон, надавались і короткострокові позички. Українські селяни ставились до банку з великою довірою.

Продовження на стор. 16

Українська валюта 1917–20 років

Автор статті досліджував тему не за архівними джерелами, а з власного досвіду, адже був міністром фінансів (1918–1920 р.) і головою Ради Міністрів у 1919 р. при Директорії УНР.

Народився Б. Мартос 1879 р. в старовинному козацькому роді на Полтавщині, працював у фінансових органах, в роки еміграції керував різними високими науковими інституціями в Німеччині та США.

Статтю передрукуюємо з журналу „Україна“, №2 1992 р. за лютий місяць, яка в свою чергу передрукувала її у скороченому варіанті з книжки „Гроші української держави“, виданої у Мюнхені 1972 р., на жаль не маємо цієї книжки в бібліотеці нашого музею.

Після видання Третього Універсалу (7/20 листопада 1917 року) Українська Центральна Рада стала перед необхідністю виготовити власні гроші. Цього вимагали престиж новопроголошеної самостійної держави й нестача грошових знаків у розпорядженні Уряду Центральної Ради.

Упорядковуючи державне життя молодого республіки, українська Центральна Рада постановила 19-го грудня 1917 року (ст. ст.) випустити українські грошові знаки вартістю по 100 карбованців.

Цю ідею одноставно підтримали всі українські державні й політичні органи. Однак це був дуже сміливий крок, як з політичного, так і економічного погляду, оскільки не було відомо, як широкі кола населення зустрінуть нові українські гроші. Якщо б випуск їх не мав успіху, то це загрожувало б провалом всієї нашої державності.

В той час більшість економістів була переконана, що випуск паперових грошових знаків можливий тільки тоді, як вони будуть забезпечені вистачальним золотим запасом, хоч би те золото лежало в склепах Державного Банку і виміна паперових грошей не провадилася.

Українська Центральна Рада, точніше – українська державна скарбниця в той час не мала майже ніякого золотого запасу. Тому відомий київський економіст проф. Яснопольський, щоб відрадити від видання українських грошей, прийшов до Центральної Ради (під час з'їзду представників земельних комітетів) і зголосившись до слова як фахівець доводив неможливість випуску паперових грошей, доки не буде в розпорядженні Української Центральної Ради належного золотого запасу. Він пропонував створити такий золотий фонд шляхом продажу селянам за золото землі, сконфіскованої у поміщиків. Ця промова справила на з'їзд гнітюче враження, бо ж землю потребували бідніші селяни, у яких золота не було.

Головою з'їзду був автор огляду, як керуючий генеральним секретарством земельних справ, і він мусів дати професорові офіційну урядову відповідь. Він заявив, що, на погляд української Центральної Ради, паперові гроші можуть мати довіру в населення, хоч би вони й не мали золотого забезпечення. Вони будуть забезпечені запасами цукру й борошна, що були тоді в розпорядженні уряду Української Центральної Ради внаслідок державної монополії, заведеної на ці продукти ще царським урядом.

Перші українські паперові гроші були випущені 24.XII. 1917 (ст.ст.) як кредитові білети вартістю 100 карбованців з тим, що один карбованець мав містити 17,424 частки широго золота. Такий самий кількості золота дорівнювалися й російські рублі.

Чому одиниця української валюти була названа карбованцем? Тому, що населення Наддніпрянської України називало тим іменем царські рублі ще до революції. Воно звикло до тієї традиційної назви, уживаючи її для встановлення цін. Оскільки ж закон визначав однакове відношення золота до карбованця, як до рубля, то це дуже полегшувало перехід з рублів на карбованці. Коли б це відношення було інше, наприклад, коли б за один карбованець треба було брати два рублі, то це вже викликало б труднощі для селян, часто неграмотних, що привозили свої сільськогосподарські продукти на продаж до міста. Для них було б важко перераховувати стару ціну, наприклад, 75 копійок, на нову. А так ціни лишилися ті самі. Це дуже улегшувало введення в обіг нових грошових знаків.

Дехто думає, що карбованець „спирася“ на російський рубль. Але це не вірно. Спирася він на державний авторитет, на державні залізниці й пошту, а головне на державні монополії.

У Києві в той час важко було знайти добре устатковану друкарню й відповідний папір. Окрім того з боку друкарів та робітників, між якими були більшовики та інший ворожий до української державності елемент, можна було сподіватися саботажу через псування зразків чи готових грошей, крадіж чи поже-

жу. Щоб уникнути того, інж. Євген Голіцинський та інші вибрали друкарню С. В. Кульженка, де друкувалися українські книжки та інші видання, і де між робітниками були свідомі українці, що на їх відданість можна було сполгатися.

Звичайно, гроші друкуються на найліпших машинах і на найкращому папері. У нас же не було їх і довелося задовольнитися літографською машиною. Це слабо забезпечувало гроші від підробки, бо таку машину легко спорудити примітивним способом і де-у склепі друкувати фальшивки без особливого устаткування.

Грошові знаки забезпечуються від фальшування чи підробок ще тим, що друкуються на папері з особливими водяними знаками у формі ліній, геометричних фігур, а то навіть портретів. Наприклад, царські гроші вартістю 100 рублів мали вільний білий край, на якому був уміщений водяний знак у вигляді портрета Катерини II, чому вони й звалися „катеринками“.

Але для цього треба мати державну фабрику паперу, щоб точно контролювати кількість виробленого паперу. Центральна Рада могла б рекувізувати для держави приватну фабрику, але на всю Правобережну Україну була тільки одна значуща фабрика паперу в Полонному на Волині, яка лежала у прифронтовій смузі, і її могли захопити більшовики, що верталися додому з фронту. Тому й тут довелося уживати звичайний добрий папір, але без водяних знаків.

Незважаючи на ці всі труднощі, карбованці були виготовлені. Правда, вони були не дуже – то досконалі й не охоронені як слід від фальшування. Однак населення в цілому прийняло їх з повним довірям, і вони ходили нарівні з російськими грошми, виданими за влади Керенського (т. зв. „думські“ та „керенки“). Тільки старі романовські гроші, себто грошові знаки довоєнного часу, розцінювалися дещо вище.

Загальний вигляд перших українських грошей по 100 карбованців задовільний не був, хоч багато гарніший від „керенок“, випущених масово по 20 рублів і по 40 рублів. Найгірше було те, що на банкноті цифри „100“ одиниця була якоюсь закритою орнаментом, а в очі кидалися тільки „00“. Деякі зловні крамарі з великоросів і малоросів пробували їх бойкотувати, кажучи: „Це – не гроші, а два нулі“. За це їх громадяни обминали, краму не купували, і навіть погрозами змушували їх ці гроші приймати. Але жиди казали: „О, це дуже добрі гроші“, й охоче приймали їх, не дивлячись на те, що часто мусили давати по 80–90 рублів здачі російськими грошми. Можливо, це можна пояснити тим, що слова „сто карбованців“ були надруковані не тільки в українській мові, а і в мовах національних меншостей: російській, польській і жидівській. Цим Українська Центральна Рада маніфестувала своє демократичне ставлення до національних меншостей.

Успіх українських паперових грошей був одною з ознак зміцнення нашої державності...

1-го березня 1918 року н. ст. Центральна Рада ухвалила закон про гривню, як грошову одиницю Української Народної Республіки, про карбування монети та випуск державних кредитових білетів.

На підставі закону міністр фінансів УНР негайно замовив у Берліні друкування гривень у знаках на 2, 10, 100, 500 гривень, а за влади гетьмана – на 1000 і 2000 гривень. В Берліні замовили тому, що в Україні не було необхідних матеріалів і добрих новітніх машин. Уряд Української Центральної Ради після заключення Берестейського миру домовився друкувати українські гроші в німецькій державній друкарні в Берліні, хоч з державного погляду добре це не було, але іншого виходу не було тоді.

До Берліна було послано спеціальну комісію, що складала умову з німецькою державною друкарнею про друк наших грошей, а також закупила друкарські машини, спеціальний папір з водяними знаками, фарби та інші необхідні речі, що їх в Україні тяжко було знайти. Уряд Української Центральної Ради не переставав друкувати українські гроші й у своїй країні, але на новій правній базі, прийнятий тимчасово на час надзвичайних обставин.

Дня 30 березня 1918 року був виданий закон про випуск знаків Державної Скарбниці в карбованцях, на суму не більше 100 мільйонів, з тим, що карбованці можна вимінювати на гривні по паритету на карбованець = 2 гривні. Цей закон відкривав для державного скарбу широку можливість використання грошових знаків для покриття надзвичайних державних потреб, без огляду на стан прибутків, але в межах ліміту, визначеного законом. Ліміт для знаків державної Скарбниці в карбованцях початково був визначений на 100 мільйонів...

З огляду на відсутність приватних торговельних стосунків через війну, українська гривня на європейських біржах не була

мнювана. Під кінець місяця квітня 1918 року грошова система Української Народної Республіки трохи стабілізувалася й могла задовільно обслуговувати державні й господарські потреби. Але в цьому часі за втручанням німецьких військових став наступив державний переворот і прихід до влади генерала Скоропадського. Під час його влади були в обігу українські гривні й „лопатки“. Були випущені банкноти по 1000 і 500 гривень; останні з написом не „Українська Народна Республіка“, а „Українська Держава“. Були видані також банкноти державної Скарбниці віртстю 1000 карбованців. Всі ці три основні грошові знаки появилися в обігу десь під кінець гетьманської влади, бо в листопаді 1918 року їх ще не було.

Замість виготовлено малюнки й матриці на банкноти по 10 карбованців, 250 карбованців і 100 карбованців, але їх друкування й випуск відбулися вже за Директорії в 1919 р.

Збільшення кількості паперових грошей в обігу посилювало інфляцію, і українські гроші на „чорному ринку“ розцінювалися трохи нижче від російських „думських“ грошей – не порівняючи про т. зв. романовські, – однак нарівні з „керенками“.

Це пояснювалося тим, що в українській державі російські гроші уважалися законним платіжним засобом, а Державна скарбниця приймала їх нарівні з українськими грошми по паритеті: один карбованець – один рубль. Через це українські гроші не могли розцінюватися вище від „керенок“, думських чи романовських. Між тим російський советський уряд провадив дуже політику інфляції. Він через своє представництво в Києві ввозив на Україну за влади гетьмана советські гроші в величезній кількості. Оскільки ж вартість советських грошей усіх зразків дуже знижувалася через інфляцію, то з ними падала й вартість української валюти...

Важко на ринку, як відомо, залежать від взаємовідношення попиту на товари та їх подачі. Попит залежить від поточної населення й його купівельної спроможності. Купівельна спроможність населення залежить від суми грошей у нього на рахунок з додатком кредиту, що стоїть до його розпорядимості. В умовах малих господарських умов населення ставиться до грошей з повним довірям, знаючи, що завжди за гроші воно може одержати на ринку потрібні йому товари. Тому достатній подачі товарів частина грошей тезаврується, а частина виходить з обігу на ринку й залишається нечинною у населення в різного роду сховищах. І, нарешті, якась частина грошей вертається через банки й каси ощадності назад до державного банку. На попит товарів впливають лише ті гроші, що знаходяться в торговельному обороті, ті ж гроші, що населення тезаврує у себе й не випускає на ринок, ні на попит, ні на продаж, не впливають.

В моменти господарської непевності, напр., під час війни, населення намагається забезпечити себе різними запасами, закупи зростають понад потреби, тому кількість тезаврованих грошей зменшується, а зате збільшується кількість грошей в обігу. Більше того, населення починає вибирати гроші з банків, і це може примусити емісійний банк збільшити обігову кількість грошей. При сталому збільшенні грошей в обігу (інфляція) купівельна сила населення стало зростає, а разом з тим зростає попит на товари; і якщо стан народного господарства не дозволяє збільшити подачу товарів, то мусять зростати ринкові ціни, себто купівельна вартість грошей починає падати. Це впливає негативно на психологію населення; воно все збільшує свої закупи, тезаврація грошей зменшується до мінімуму, починається так звана „атеча грошей“, населення шукає способу позбутися грошей і купує речі не тільки за гроші, що відчувася в них потребу, а тільки ради того, щоб витратити грошові знаки на якусь реальну вартість.

Подібний стан був за влади гетьмана, бо в Україні мали тоді не тільки українські, німецькі та австрійські гроші, але й російські, не тільки ті, що були випущені в обіг до революції (т. зв. „ніколаївки“), але й ті, що їх друкувала советська влада, їх вивозила у величезній кількості советська місія, що була тоді в Києві, і щедрою рукою витрачала для просовєтської пропаганди.

В час Директорії з дня 4-го січня 1919 р. витягав з обігу всі російські „думські“, „керенки“, советські, німецькі, австрійські й українські гроші й тим посилював українські. Та й для державного престижу це мало велике значення.

Гетьманський уряд друкував в Одесі грошові знаки по 50 „лопатки“ серії „АО“. Директорія ще до приходу в Київ хотіла забрати цю друкарню й командувала в Одесу Г. Супруна з дорученням або продовжувати в Одесі друк грошей, або вивести у Вінницю ті літографські камені, що на них друкува-

лися гроші.

Але Супрун вернувся ні з чим, бо в Одесі вже організувалася російська добровольська армія та з допомогою французького командування захопила владу в Одесі й друкарню, та почала друкувати й пускати в обіг українські гроші, хоч не мала на це жодного права.

Коли Б. Мартос став міністром фінансів, то до нього звернувся Сергій Бородаєвський (пізніше професор Української Господарської Академії в Подєбрадах) з проханням примістити його на працю. За царських часів він був директором Департаменту Торгівлі. За гетьмана він був товаришем міністра торгівлі й примисловості. Мартос запропонував йому їхати в Одесу й спробувати вивести звідти наші кліші або, принаймні, перекопати добровольське командування, щоб вони друкували свої, а не українські гроші. Бородаєвський сподівався, що в Одесі він знайде своїх знайомих з Петрограда, і вони допоможуть йому виконати його місію. Однак це не вдалося і йому. А коли він заявив добровольському командуванню, що вони грають роль фальшивомонетчиків, то ті погрозили йому в'язницею, якщо він не припинить своєї акції. Так, денікінці й далі користалися українськими грошми.

ЕВАКУАЦІЯ КИСВА

Мартос планував випустити металеві гроші: золоті, срібні й мідні. Для цього малося на увазі вжити російські золоті, срібні й мідні монети, що були в Державному Банку. Окрім того на його внесення Рада Міністрів постановила передати в його розпорядження всі мідні царські монументи. Зрозуміло, що цього всього було мало. Тому він подав до Директорії проект декрету про обов'язкову здачу приватним особам золотих і срібних грошей і речей з оплатою по оцінці на вагу. Попереджувалося про можливу в майбутньому конфіскацію без оплати. Директорія цей декрет підписала і його оголошено в часописах. Правда, великого практичного висліді він не дав, але мав значення політичне. Річ у тому, що за часів гетьмана в Україну наїхало з Московщини багато заможних людей. Вони, особливо жінки, ходили по місті, прикрашені коштовними речами. Це давало матеріали для большевицької пропаганди, ніби Директорія охороняє капіталістів, прихильників царського режиму. Цей декрет був добрим спростуванням ворожої пропаганди. А капіталісти приспішили свій відїзд в Одесу, а звідти в Західну Європу.

Тим часом виготовлено проекти золотих грошей з бюстом Т. Г. Шевченка та срібних з будинком Центральної Ради. На жаль, до карбування монети не дійшло. Через неуспіхи на фронті ми мусіли залишити Київ.

Мартос дав наказ Державному Банку спакувати всі грошові знаки, паперові й металеві, а Експедиції Заготівлі Державних Паперів (де друкувалися гроші) – спакувати готові й ще не готові гроші, а також кліші й літографічні камені, папір, фарби й т. ін. Комендантом евакуації Банку Мартос призначив енергійного урядовця п. Орла, свідомого українця. Урядовці мали вільний вибір: або залишитися в Києві, або їхати з урядом. Хто залишився, діставав платню за місяць наперед, а хто їхав, той діставав лише за минуле. Напередодні відїзду з'ясувалося, що Державний Банк – готовий до евакуації, але з Експедиції її управитель Михайловський телефонував, що робітники друкарні не дозволяють нічого пакувати. Мартос негайно виїхав до Експедиції, викликав раду робітників і запитував, в чому річ. Виявилось, що робітникам не заплачено не тільки наперед за місяць, але й за минуле. На запит: „Чому?“ – Михайловський відповів, що не готові виплатні відомості. Тоді Мартос наказав негайно виготовити відомості й подзвонив до Державної Скарбниці, щоб затрималися потрібні урядовці для видачі платень і для Експедиції, а робітникам наказав негайно пакуватися, погрозивши висланням охоронної сотні. На другий день все було добре запаковане.

Поезд Міністерства Фінансів мав відійти першим, рівно в 5 год. Всі прибули точно: Державний Банк, Експедиція, озброєна охорона Експедиції й Державного Банку, сотня залізничної охорони, урядовці; дехто з них – з жінками. Вже минула шоста, але поїзд стоїть, – нема паротяга. Комендант загальної евакуації заявив Мартосові, що він нічого не в силі зробити. Тоді Мартос з озброєним десятком залізничної охорони пішов шукати паротяга. Виявилось, що залізничники розгнівані, бо Особлива Комісія силою забрала собі два паротяги, а машиніста, що сперечався, випорола шомполами. Мартос звернувся до Особливої Комісії. В поїзді Голови Окремої комісії інж. Ковенка

ДИСКУСІЯ: шаг, сотик, сотинка, копійка; український долар; гривна чи гривня; іншомовне написання слова „гривня“.

РОШІ ч. 1, 1994

З УКРАЇНСЬКИХ ВИДАНЬ СВІТУ 9

не було. Мартос знайшов його помічника, але той заявив, що він тяжко хворий і нічого не знає. Аж коли Мартос погрози́в арештом, він признався, що другий паротяг стоїть в депо: вони його „зарезервували на всякий випадок“. Паротяг знайшли, але без машиніста, бо всі обурені, що вибито без причини їхнього товариша. Мартос пообіцяв, що винуватого буде віддано під суд, а машиніст, що доведе поїзд Міністерства Фінансів до Козятина, одержить премію 1.000 карбованців. Машиніст знайшовся, і в 7-й годині поїзд рушив. Так через зарозумілість двох-трьох молодих осіб всю евакуацію було задержано на цілих 2 години. На паротяг поставлено двох старшин з Охорони з рушницями й кулеметом. Потяг уже без перешкод прибув до Козятина, де переїмали паротяг. Далі вже спокійно доїхали до Вінниці, де уряд мав розташуватися. Державний Банк приміщено в його місцевій конторі, там же й Міністерство Фінансів, Державну Скарбницю – в повітовій скарбниці. А Експедиція Заготовки Державних Паперів залишилася в поїзді під охороною старшинської сотні.

Приїхавши в Вінницю, Мартос наказав директорів Експедиції Михайловському знайти відповідну друкарню й організувати друк грошей. Минув тиждень, але нічого не було зроблено; минав і другий; Михайловський заявив, що в Вінниці неможливо знайти відповідну друкарню, а коли Мартос висловив йому своє незадоволення, то він відмовлявся тим, що не зник працювати в революційних обставинах. Нарешті попросив дозволити йому відїхати в Одесу. Новим директором Експедиції Мартос призначив Миколу Данильченка, відомого українця, до революції заможню людину й доброго господаря. На жаль, через неуспіхи на фронті скоро довелося залишити й Вінницю й переїхати до Кам'янця-Подільського. Щоб Експедиція могла спокійніше працювати, її направлено аж у Тернопіль, а пізніше вона переїхала до Станіслава, бо в Станіславі були кращі умовини для організації друку грошей.

Соціалісти, сподіваючись улагодити переговори з представниками Антанти, помилково відкликали з уряду своїх представників, і Мартос мусів уступити також. Але на категоричну вимогу нового прем'єра проф. С. Остапенка погодився тимчасово залишитися, тільки вже не як міністр, а як керівник Міністерства Фінансів без права голосу в Раді Міністрів. Через кілька тижнів він відмовився й від керівництва, і 1. III 1919 (ст. ст.) його місце зайняв безпартійний М. Кривецький.

В Станіславі Данильченко з допомогою друкарського техника Шершневського знайшов відповідну друкарню й організував друкування грошових знаків по п'ять гривень. Шершневський багато прислужився як добрий фахівець.

Під тиском воєнних невдач Уряд переїхав з Кам'янця до Рівного, а потім знов через Тернопіль до Кам'янця. З огляду на наступ польського війська Експедиція й Банк переїхали також до Кам'янця. Банк розмістився в місцевій конторі Державного Банку, а Експедиція зайняла будинок Духовної Семінарії, що в той час стояв порожній, бо навчання не відбулося через воєнні події. В цьому ж будинку приміщено й старшинську охоронну сотню. Будинок був обгороджений високою цегляною стіною, що обляшувало його охорону. Шершневський розшукав стару літографічну машину, яку перевезено в будинок, але вона була розхитана, а в шестернях бракувало багато зубів. Все це направлено, і машина змогла виконувати роботу з точністю, необхідною при друкуванні грошей.

При евакуації Експедиція не могла вивезти літографічних каменів для друку 50 крб. При вїзді з Києва малюнки на цих каменях знищено. Але в Експедиції були малюнки для 250 крб., що були заготовлені ще за гетьманської влади. Вирішено друкувати цей знак. Для друку була необхідна льняна олія, а в Кам'янці не можна було в той час її дістати. Тому було відраджено кількох урядовців Експедиції, щоб знайти на селах якщо не олію, то бодай льняне сім'я. Знайдено біля 15-ти кілограмів і вибито з того сім'я олію. Папір з водяними знаками був у достатній кількості. Але з фарбою війшла морока. Згідно з проектом, треба було, між іншим, вжити й золоту фарбу, але у Кам'янці не знайшовся. Довелося замість неї вжити жовту, що дуже псувало загальний вигляд. Через те, що жовтої фарби було дуже багато, населення прозвало їх „канарейками“, але приймало їх цілком охоче.

ДОСТАВКА ГРОШЕЙ З БЕРЛІНА

З огляду на те, що навіть у Києві важко було організувати друк грошей в достатній кількості, міністр Мартос, виряджаючи за кордон новопризначеного агента Г. Супруна, дав йому завдання організувати доставку грошей з берлінської друкарні, хоч би це коштувало дуже дорого. Г. Супрун відправив цілий вагон готових грошей та різних друкарських матеріалів, але поклади тоді захопили Холмщину, і той вагон вернувся до Берліна. Мартос через спеціального кур'єра, Хом'яка, доручив

Супрунові організувати доставку повітряним шляхом. Пізніше через другого кур'єра, Скенара, дав наказ цю справу прискорити. В той час в Німеччині організовано акційне товариство „Люфтваганза“, якому німецький уряд спішно продав великі аероплани-бомбовози. Супрун склав умову з цим товариством про доставку наших грошей. Для перевозу вжито три п'ятимоторні літаки й два дещо менші трьохмоторні; але всі вони вже були досить з'їджені, а завдання перед ними стояло дуже важке. Вони мали пролетіти дорогу від Берліна до Кам'янця, не зупиняючись по дорозі; до того треба було летіти через Карпати, себто підніматись високо з тяжким вантажем; та ще над Карпатами були т. зв. повітряні ями, де літак зненацька падав униз. Як на той час, це був справжній рекорд. Вони зробили кілька льотів і привезли нам багато грошей, але працювали вони недовго. Один літак з якоїсь причини загорівся в повітрі над Ратібором у Німеччині, в катастрофі загинуло кілька людей, в тому числі й полковник Дмитро Вітовський, який хотів використати літак для повороту з конференції в Парижі в травні 1919 року. Старший пілот другого літака, німецький офіцер, вертаючись до Берліна, самовільно, без нашого відома, узяв до Відня пасажира, а на віденському аеродромі антантська контрольна комісія літак арештувала. Третій великий літак чомусь летів не над Галичиною, а над Буковиною й, не долетівши десяти кілометрів до Дністра, мусів приземлитись на румунській території, бо поспуналися всі п'ять моторів. Поки направили машини, прибігли румунські вояки, і, загрожуючи зброєю, арештували літак і все, що було в ньому; а він віз 300.000.000 гривень. Наша місія в Румунії інтерв'ювала в уряді, щоб він звільнив бодай гроші, але безуспішно: він звільнив тільки німців-пілотів і українського урядовця, що летів з ними. Один раз літак приземлився через зіпсуття моторів у Галичині. Взагалі ці літаки дуже часто псувалися. Інколи вдавалося направити їх своїми засобами, але частіше літак мусів чекати, поки через другого літака давали знати про це в Берліні, і аж третій літак привозив мотор чи яку іншу запасну частину. Звичайно, це утруднювало й затримувало доставку гривень.

Потреба в грошових знаках була надзвичайно велика. Були потрібні великі суми не тільки на утримання війська, а й на утримання залізниць, пошти й телеграфу, що в той час не мали жодних прибутків. Мартос вирішив випустити короткотермінові державні позички з купонами, що принесли 3,6% річно. Щоб населення приймало їх охотніше, їм надано значення грошових знаків. Купці були навіть задоволені тим, що вони приносили дохід. Мартос планував випуск довготермінових державних позичок, але, коли літаки почали привозити велику кількість гривень, то цей план було відкладено. В Кам'янці існувала в той час чорна біржа, де спекулянти торгували чужою валютою; німецькою, австрійською, а також старими царськими рублями та грішми, що їх випускав Російський Тимчасовий Уряд (так звані думські, „керенки“). Мартос використав це й через агентів час від часу продавав на цій біржі „керенки“, що при переведенні грошової реформи поступили в скарбницю і в банк в обмін на українські. Ця операція підіймала у спекулянтів зацікавлення українськими грішми.

Часом на залізницях знаходили цистерну із спиртом. В той час торгівлі спиртом не було, населення виробляло самогон. Мартос дав наказ знайдений спирт продавати по 800 крб. за відро. Не дивлячись на високу ціну, населення охоче розкуповувало цей спирт. Беручи до уваги, що селяни роблять самогон із пшениці, чим робиться велика втрата для народного господарства, Мартос поставив внесок до Ради Міністрів, про відновлення державної торгівлі спиртом. Одержавши постанову Ради Міністрів, Мартос дав доручення Л. Фролову, директору департаменту посередніх податків, що керував доходами з горілчаної монополії, організувати вибір спирту. Недалеко від Кам'янця була нечинна гуральня і цукроварня, на якій було багато невикористаної маляси. Заплановано з тої маляси виробляти спирт. Однак, через цілий ряд труднощів: недовідання палива, відсутність солоду, дорога оплата праці й т. ін., здійснення цього проекту затяглося аж до нашої катастрофи в листопаді 1919 року.

Таким чином ми бачимо, що, не дивлячись на всі несприятливі умови, українські гріші цілком добре виконали призначення. На протязі цілого 1918 і 1919 року, а почасти і в 1920 році, на ці гріші удержувався весь державний апарат, пошта й залізниця, які не давали прибутку, та армія. 1918 року тими грішми платилося за продукти сільського господарства, що їх держава постачала Німеччині й Австрії; на ці гріші Українська Центральна Рада придбала мільярдні суми в німецькому й австрійському банках, а це дало нам можливість протягом трьох років удержувати дипломатичні місії майже в усіх європейських державах і в США.

(Стаття подана мовою оригіналу)

DM — у світі 80—90-их років

DM... Німецька марка... Головна „діюча особа“ і „мотор“ небувалого по мірилу та сміливості політичного і економічного експерименту — об'єднання Німеччин.

Майже тридцять років банкноти ФРН не починали особливих хвилювань німецької поліції та фінансистів. Випадки підробки грошей були досить рідкісними і викридали їх найпізніше через півроку після початку роботи підпільного станка. Таким, в середньому, є термін повернення свіжо-віддрукованої купюри з обігу у Федеральний банк, де надзвичайно складні автоматичні перевіряють на достовірність кожен папірець.

Хвилювання експертів почалися у 1981 році, коли на спеціальній демонстрації, влаштованій у приміщенні Федерального банку, що найбільш досконало охороняється, експертам показали перші зразки копійованих ксероксів і сканерів (комп'ютерні технології, які зчитують по рядку будь-яке зображення і точно відтворюють його на папері). Хоча віддруковані з їх допомогою копії банкнотів міг би відрізнити від оригіналу будь-який, хоч трохи уважний касир, спеціалісти розпізнали великий потенціал, закладений у ці зразки нової техніки, і додали небезпечний в руках фальшивомонетника.

Тоді і народилася ідея створення нових танківських білетів, скопіювати які за допомогою найсучаснішої техніки було б неможливо. Однак розробки почалися лише у 1984 році, тривали шість років і коштували майже двадцять мільйонів марок. Нові грошові знаки, введення яких завершилося в 1992 році, відносяться до найбільш захищених у світі. Правда, і техніка копіювання розвинулася за це десятиліття настільки, що відрізнити хорошу копію від оригіналу можна лише при уважному огляді.

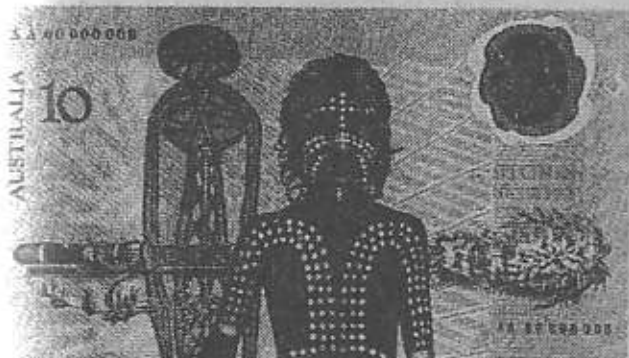
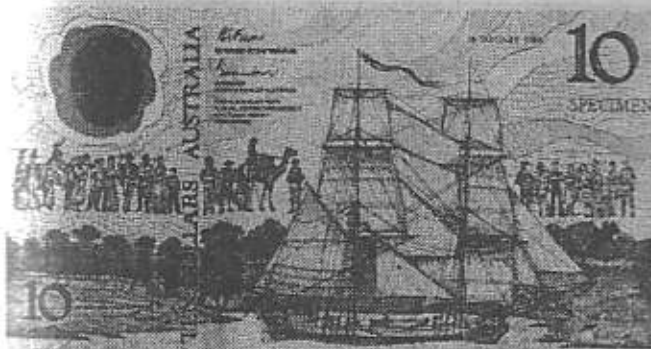
Створюючи нові гроші, німецькі спеціалісти детально ознайомилися з досвідом інших країн. Двоколірні американські долари відразу були відкладені. Їх не підробляє хіба що лінійний. Деяке зацікавлення викликали французькі купюри, віддруковані на дуже тонкому папері. Але найбільш уважно експерти придивалися до англійських та австралійських грошей. В Англії винайдена так звана пірнаюча стрічка: через папір банкноти проходить стрічка, яка місцями виходить на поверхню. В Австралії з'явилися пластикові гроші з голографічним портретом капітана Кука. Німці вирішили в своїх нових грошах використати пірнаючу стрічку, а от австралійську ідею вони відкинули. По-перше, пластмасову банкноту неможливо скласти, подруге, вона не має звичного для грошей похрустування, по-третє, на пластмасу

Східнонімецькі марки, які припинили своє існування 1 липня 1990 р., внаслідок валютного союзу між ФРН і НДР, були „прикрашені“ в основному портретами революціонерів — Томаса Мюнцера, Клари Цеткін, Енгельса і Маркса. З інших діячів німецької історії такої честі удостоївся лише Гете. Солідне „ідеологічне забезпечення“ не дало марці купівельної спроможності; навіть в ліпші часи її реальна вартість не перевищувала 15–20 західних пфенінгів.

неможливо нанести водяні знаки чи протягнути в неї стрічку. До того ж, виробництво пластикових грошей обходиться надто дорого, а знищення зношених купюр (хоча вони служать довше паперових) пов'язане з екологічними проблемами.

Розглянули також пропозиції різних зацікавлених сторін. Не всі вони були враховані. Так було відхилене прохання товариства сліпих нанести на гроші отвори, нерівності, чи надрізи, які дозволяють впізнати банкноту на дотик. Це перешкодило би роботі автоматів, що перевіряють і підраховують гроші, та й друкування таких грошей було б надто дорогим. Для торгових автоматів зручно було б мати один стандартний розмір купюри, незалежно від вартості, але помилялися б покупці та касири. Проте перші зрізи нових грошей у 1990 році були надані виробникам торгових і розмінних автоматів на два дні, для того, що вони встигли переобладнати свої машини.

У той час за один рік Федеральний банк вилучав з обігу близько 10-ти тисяч фальшивих банкнот на суму 1 мільйон німецьких марок, в основному банкноти вартістю 20, 50, 100 та 500 DM серії 1960–1988 рр. Порівнюючи з підробками долара США це ще невелика сума. У 1990 фінансовому році фальшивомонетники пустили в обіг 14 мільйонів фальшивих американських

На світлинах зліва: 10 австралійських доларів з голограмою; справа 20 англійських фунтів стерлінгів з пірнаючою стрічкою.

„Старі” німецькі марки були пушені в обіг у 1961–1965 рр. Банкноти створювалися за мотивами сюжетів з історії культури Німеччини.

5 DM — відтворений портрет юної венеціанки роботи Альбрехта Дюрера. Зворот: гілка дуба з жолудями.

10 DM — прикрашає зображення молодого чоловіка з картини невідомого художника 1500р. Зворот: парусник.

20 DM знову повертають нас до Дюрера: на банкноті — портрет Елсбет Тухер, жінки нюрнберзького купця. Зворот: скрипка, смичок, кларнет.

50 DM — фрагмент картини невідомого художника 1525 р. Зворот: вид на замок в Любеку.

100 DM — прикрашає портрет космографа С. Мюнстера, виконаний Крістофом Амбергером. Зворот: зображення орла.

500 DM — „Портрет чоловіка без бороди”, художника Шварца. Зворот: замок.

1000 DM — зображення магдебурзького богослова Шайрінга роботи художника Лукаса Кранаха-старшого. Зворот: собор в м. Пімбурзі.

доларів.

Спеціальна комісія, що складалася з трьох істориків, підготувала список великих німецьких письменників, поетів, вчених та музикантів, портрети яких будуть зображені на нових грошах.

До речі, недарма майже всі держави розміщують на свої банкнотах портрети; особливості людського сприйняття такі, що кидається в очі найменше спотворення рис знайомого обличчя, особливо при зображенні анфас, а це важливо для викриття підробок.

Згодом чотирьом художникам доручили зробити ескізи нових грошей. Перемогли проекти досвідченого графіка Райнхольда Герштеттера.

Нові німецькі гроші мають значний набір захисних засобів, які ускладнюють підробку. Це, наприклад, високоякісний тканинний папір з водяними знаками, щільність якого 90 грамів на квадратний метр (у старих грошах — 82 грами), який випускається на фабриці в місті Луізенталь. Середня тривалість „життя” банкнот „старої” серії була невелика. Номінали 10 і 20 марок живуть найбільше півтора року, 100 марок — 4–6 років. Одна тільки заміна зношених банкнот щорічно обходиться Федеральному банку в 150 мільйонів німецьких марок, на обнову нових банкнот потрібно тратити 216 мільйонів німецьких марок у рік. Але вернімося до паперу, у товщу якого закладена стрічка з алюмініюваного поліефірного волокна, на ній через певні проміжки надруковано вартість купюри, наприклад, 100 DM — 100 DM — 100 DM... Місцями ця срібlista стрічка, напис на якій можна прочитати лише за допомогою лупи, виступає на поверхню паперу. Мінливий блиск нитки не може імітувати ніякий ксерокс. Використані елементи малюнка, які друкуються одночасно з обох сторін банкноти і складаються в осмислений символ тільки при огляді на просвіт. Так незрозумілі рисочки з обидвох сторін, на світлі складаються в літеру D — від Deutschland (Німеччина). Рельєфний друк, який можна відчутися на дотик, також не відтворюється при копіюванні. Висота цього рельєфу 50 мікрометрів. Ніде у світі нема грошей з настільки рельєфним друком. Недолік: під час тертя зображення трохи стирається, блідне. Заключна операція при друкуванні грошей — нанесення серійного номера. Його тасмичця полягає в тому, що остання цифра номера розраховується виходячи зі всіх попередніх, за особливою тасмною формулою, що дає можливість перевірки фальшивості. Причому, номер наноситься такими цифрами, які може читувати комп'ютер, тому перевірка може виконуватись автоматично. На одній стороні банкноти є, сформований комп'ютером, муаровий візерунок, котрий не може бути відтворений сканером. Так що фальшивомонетнику прийдеється вибирати: або сканер малює щось незрозуміле, або його можна настроїти на понижену чіткість і тоді нечіткими виходять всі решта зображення. У кутку купюри є напис DM (німецька марка), видимий тільки під відповідним кутком зору. Цей символ також неможливо скопіювати. Ускладнюють підробку і написи мікрошрифтом — висота букв 0,2 мм.

Ще три особливі трюки. Частина малюнків і деякі волокна паперу флуоризують при освітленні ультрафіолетовим світлом. Різні частини банкноти по-різному пропускають інфрачервоне світло, тому при просвічуванні ним виникає відповідний малюнок, невидимий для ока людини, але грошові автомати сприймають його. Нарешті, до фарб підмішано відповідну кількість ферромагнітного порошку, котрий створює на поверхні купюри магнітний

візерунок, який також можна легко виявити спеціальними датчиками. Є ще інші хитрощі, які тримають у великій таємниці.

Розробникам нових грошей пропонували й інший трюк: існують фарби, котрі чорніють при освітлюванні лампою, яка є в кожному ксероксі. Таким чином, при спробі скопіювати банківський білет, він стає непридатним до користування. Але німецькі фінансисти вирішили, що друкування грошей за таким способом буде надто дорогим. Зараз кожна банкнота коштує приблизно 22 пфенінги, за іншими даними 27 пфенінгів, на 4 пфенінги дорожче, чим виготовлення банкноти попередньої серії, що є і так зовсім недорого для такого твору друкарського мистецтва.

(За матеріалами зарубіжної преси)

5 DM – „прикрашає” портрет письменниці-поетеси Беттіни фон Арнім (1785–1859 рр.) уроженки Брентано. Вона входила в коло романтиків, любила і поважала Гете, якого знала з дитячих років. Найвідоміший її твір, очевидно, „Переписка Гете з дитиною” (1835 р.).

10 DM – на ній зображений математик, астроном, геодезист і фізик Карл Фрідріх Гаус (1777–1855), який був піонером у дослідженні земного магнетизму та електрики. Будинок у місті Гетінгені, де він провів більшу частину свого життя, зображений на задньому плані. На зворотньому боці банкноти бачимо сектант, яким користувався Гаус під час геодезичних робіт.

20 DM – одна з найвідоміших німецьких письменниць – поетеса Аннетте фон Дросте Хюльсхофф (1797–1848 рр.). На задньому плані бачимо будинок у місті Меерсбург на Боденському озері, де письменниця провела останні роки життя. Зворотній бік присвячений найважливішому її творові – „Верес”.

50 DM – віддає данину архітектурі південно-німецького барокко, який геніальний будівельник Бальтазар Найманн (1687–1753 рр.) довів до досконалості. На зворотньому боці банкноти бачимо найбільш відомі будови: монастирська церква у Нересхайме, парадні сходи Вюрбурзької резиденції та церква Св. Хреста в Етвасхаузені.

100 DM – Клара Шуман (1819–1896 рр.) піаніст-віртуоз XIX ст., завдяки фортепіанним концертам якої отримала велику популярність творчість її чоловіка, композитора Роберта Шумана, який передчасно помер. Поряд із портретом піаністки зображено будівлі її рідного міста Лейпцига.

200 DM – Номіналу 200 німецьких марок в старій серії не було. На цій банкноті зображений вчений Пауль Ерліх (1854–1915 рр.), лауреат Нобелівської премії в галузі медицини. Він був засновником сучасної хіміотерапії. Ерліх працював у Франкфурті-на-Майні, будинки якого утворюють фон банкноти. На зворотньому боці – головний інструмент вченого – мікроскоп.

500 DM – портрет жінки, яка стала всесвітньо відомою завдяки абсолютно точним малюнкам флори і фауни. Мова йде про художницю, чеканщицю по міді і природодослідницю Марію Сібіллу Меріан (1647–1717 рр.).

1000 DM – портрети Вільгельма (1786–1859) і Якоба (1785–1863 рр.) братів Грім. Мовознавці та колекціонери знаменитих казок для дітей і дорослих.

*Далекі-Лизоні:
до болю знайоми*

Мозамбік: історія грошей

У цьому приземкуватому одноповерховому будинку у центрі Мапуту розміщений Музей грошей.

„Uma libra esterlina“. Три слова, акуратно надруковані на прямокутнику банкноти, примусили здивуватися. „Один фунт стерлінгів“ – безпристрасно проголошував напис. Але чому на португальській мові? Розташоване трохи нижче повідомлення про те, що „даний грошовий знак повністю забезпечується золотом“, питань не знало.

– Цікаво, що можна купити за такі гроші? – мимоволі вирвалося в мене.

– Зараз вже нічого. А на початку століття вартість цього папірця була в багато разів більшою, ніж у сучасних п'яти тисяч метикалів, – пояснив служитель Музею грошей мозамбікської столиці Мапуту. Цей нудьгуючий африканець давно спостерігав за мною, очікуючи лише приводу, щоб почати розмову.

Музей явно не користувався увагою мешканців міста. Його приземкувата будівля загубилася серед сучасних багатоповерхових споруд ділової частини Мапуту. За дві години, які провів у залах музею, я був єдиним відвідувачем. Але я не пошкодував, що зайшов сюди.

Відкривається експозиція предметами досить екзотичними. На оксамиті стелів – важкі бронзові браслети і залізни ромбовидні мотики, багатоколірні океанічні мушлі та зуби диких тварин. Всі ці абсолютно різні речі об'єднує лише те, що колись вони виконували роль грошей.

У минулі віки на Півдні Африки склалася своя грошова система. За певну кількість раковин, браслетів, намистин можна було одержати все, що забажає душа: від шкіри гепарда і слонової щетини до спису, що влучає без промаху і красуні дружини. Вага кожної грошової одиниці була строго фіксованою. Найбільша мала назву ...бар і дорівнювала майже трьом центнерам слонової кістки, найменша – ...метикал – мстила 4,83 грами золота. Для того, щоб дорожочні порошинки не розсипалися під час розпалених пристрастями обмінних операцій, тривалих переходів по тропічному лісі чи випаленій сонцем савані, їх зберігали у старанно очищених і промитих качиних кісточках.

Коли в червні 1980 року члени Народної асамблеї Мозамбіку вибрали назву для грошової одиниці незалежної республіки, вони згадали про крупинки давнього золота і зупинили вибір на метикалі. А в ознаменування першої річниці цієї події було

вирішено відкрити Музей грошей. Для розміщення експозиції знайшли, мабуть, найбільш вдале місце. Столиця Мозамбіку – молоде місто, вік якого перемає лише за сто років, і віднайти в ньому стародавню споруду нелегко. Будівля сучасного музею, збудована у 1860 році індійським купцем, була свідком всіх етапів історії міста. Поряд із будинком височить „Червоний форт“, з якого колись почався Лоренсу-Маркіш, що після незалежності змінив свою назву на Мапуту. Уряд Португалії купив будівлю під резиденцію губернатора своєї „заморської провінції“, пізніше там розміщувалися адміністративні служби, поліцейська дільниця...

Кожен новий власник, переконаний в бездоганності власного смаку, поспішав залишити свій слід, не шкодуючи розкидав державні кошти на різноманітні удосконалення. На щастя, буяння бюрократичної фантазії торкнулося в основному інтер'єру будівлі, майже не зачепивши загального планування і зовнішнього вигляду. Музейним працівникам довелося лише упорядкувати зали і внутрішній дворик.

Велика частина експозиції присвячена колоніальному періоду. Перші поселення португальців з'явилися на узбережжі теперішнього Мозамбіку на початку XVI століття. З того часу майже п'ять століть їхня присутність визначала історію цієї землі. Європейська цивілізація принесла сюди справжню монету. З незвичних для африканців плоских золотих кружечків гордо дивилися королі і принци, а на зворотньому боці пишався герб монарха, обрамлений в'яззю з майстерно ввлетеними в неї знаменитими лузитанськими хрестами. Реїш і крузадо, патака та ескудо вступили в суперечку з барами і метикалами. Боротьба виявилася нелегкою. Лише в середині минулого століття європейські гроші утвердилися повсюди: від узбережжя до внутрішніх районів.

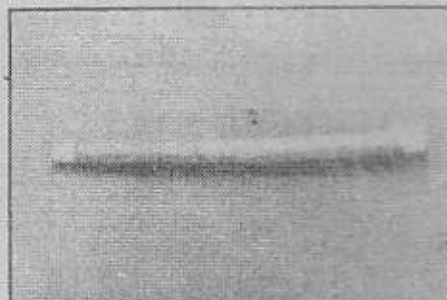
Поступово їх почали замінювати асигнації. У XIX столітті Мозамбік почав випускати власні грошові знаки. Їх різноманітність вражає. Окрім банкнот Національного заморського банку Португалії, власні асигнації і монети були майже в кожній провінції. Випускали їх і численні діючі в Мозамбіку великі європейські компанії. Монети круглі, трикутні, квадратні, багатокутні, з одним чи багатьма отворами. Серед них є і такі, форму яких описати просто немож-

ливо. Одна з фірм – могутня „Компанія де Мосамбіке“, яка тримала у своїх руках значну частину країни, – налагодила з допомогою створеного нею Банку Бейри друкування власних фунтів стерлінгів. Оригінальний експеримент тривав 11 років. А в 1930 році фінансова установа збанкрутувала, зайвий раз довівши, що навіть найгучніша назва і наявність друкарського станка не в змозі гарантувати процвітання.

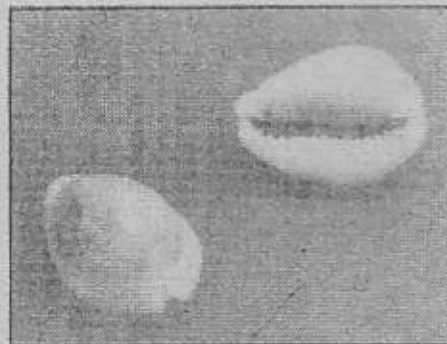
Важко повірити, але зовсім недавно – в 60–70-тих роках, коли вже давно існувала єдина грошова одиниця – ескудо, в багатьох районах країни відносини між виробниками і споживачами повернулися назад, і стрімко вернулися до примітивного принципу прямого товарного обміну.

Це був час партизанської боротьби правлячої тепер партії ФРЕЛІМО проти колоніального режиму. Повстанці, які різко критичували політику імперіалістичних хижаків та їх місцевих союзників в особі „акуп бізнесу“, не бажали допускати золотого тільця на звільнені території. На момент проголошення незалежності в тих районах жили мільйони людей, частина продукції, що вирощувалася і добувалася навіть експортувалася через сусідні країни. Але грошей не існувало. Населення обмінювало продукти напряму в так званих „народних магазинах“, котрі пізніше були перетворені в кооперативи. Люди здавали квасоллю, маніоку, віск, кукурудзу, щоб отримати мило і сіль, сірники і тканини.

Але те, що більш-менш було можливе у сільській місцевості, погано підходило для міст. Після завоювання незалежності партія ФРЕЛІМО, зрозуміло, не відмінила грошовий обіг. Перші п'ять років до введення метикалу в Мозамбіку циркулювали старі колоніальні банкноти, на яких надрукувався напис „Банк Мозамбіку“. З особливим задоволенням ці слова штампували на зображених на асигнаціях гордовитих обличчях португальських полководців, про дія-

Старовинний метикал – порожниста качина кісточка, всередині якої міститься золотий пісок.

Мушлі каурі, які виконували функцію грошей в Мозамбіку та інших районах Африки.

ня котрих мозамбікці знали добре.

... Тільки виходячи з музею, я згадав про фотоапарат, який знаходився в торбі. Знову пройшовши галерею залів, розшукав балакучого служителя. Але тільки-но я почав викладати своє прохання, як обличчя його втратило доброзичливість і набуло офіційного виразу. Стало зрозуміло, що так просто дозволу фотографувати в нього не домогтися.

– Ми державна установа, – затягнув він знайому будь-кому, хто хоч раз зіткнувся з африканськими бюрократами, пісню.

– Вам необхідно написати прохання в управління міністерства культури, потім отримати підпис секретаря, потім завірити його круглою печаткою, потім віднести папір нашому директору, потім...

В цей момент прийшла рятівна думка – я згадав... про гаманець. Вирушаючи у від'їзду, я захопив з дому як сувенір пам'ятний рубль, який був випущений до Олімпійських ігор 1980 року. От його я урочисто і продемонстрував умити прихильному служителью. Справа в тому, що декілька залів музею відведені під стенди грошових знаків різних країн.

Багато експонатів здатні викликати чорні заздрощі у найбільш завзятих нумізматів. Макао, Ватикан, Лесото, Катар, Суринам, Сан-Томе і Принсіпі – здається, нема держави чи території, які не представлені в експозиції. Є там і колекція російських грошей: від рублів царської чеканки до сучасних п'ятаків. Але олімпійського рубля там не було.

Працівник музею вже дивився на мене доброзичливо. Відправляти дарувальника по безконечних кабінетних лабіринтах було

надто жорстоко і невдячно. Я отримав дозвіл.

Закінчивши фотографування, я вийшов у внутрішній дворик музею. «Емісійний банк мудро відводить небезпеку інфляції. І я замовкаю», – пригадалась мені заключна фраза з роману класика португальської літератури XX століття Пасу Д'Аркуша «Спогади асигнації».

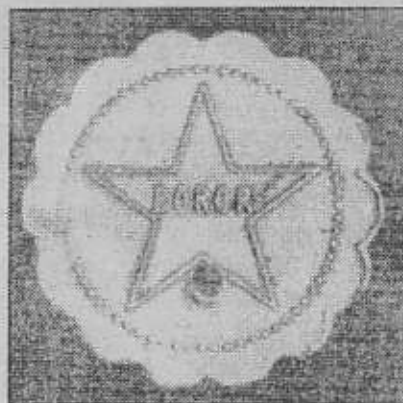
«Героїня» цього твору – стара банкнота вартістю 500 ескудо, очікуючи свого сумного кінця перед спаленням в печі банку, зважилась написати мемуари, щоб не пропав її унікальний досвід, який міг би бути корисним людству.

Насправді гроші супроводжують нас повсюди, і якби вони були живими істотами, навряд чи хто-небудь ще міг би стільки розповісти про нас з вами. Поганого і доброго, піднесеного і смішного... Але навіть німі, вони є цікавими і повчальними. І добре, що в далекому Мозамбіку знайшлися люди, котрі це зрозуміли.

Андрій ПОЛЯКОВ
„Ехо планети“ 3, 1991 р.
Переклад та обробка Наталі Лах

На банкноті Банку Бейри напис на португальській мові: „Один фунт стерлінгів“.

Такі монети випускали португальські компанії, які працювали у Мозамбіку. Внизу: нові паперові метікали.

Гроші для сім'ї та... про сім'ю

Більше 60 відсотків населення Землі проживає в країнах Азії, що ставить перед ними дуже гострі соціально-економічні проблеми, і в першу чергу продовольчу.

Неможливість нагодувати всіх при збереженні теперішніх темпів росту населення примушує уряд багатьох держав проводити політику обмеження народжуваності. Однак пропаган-

да іде з великими труднощами, оскільки використання основних засобів масової інформації обмежене матеріальною базою.

Дотепний спосіб агітації був запропонований в середині сімдесятих років XX ст., коли заклики до планування сім'ї почали розмішувати на таких загальнодоступних засобах, як... грошові знаки. Під егідою Продовольчої і сільськогосподарської Органі-

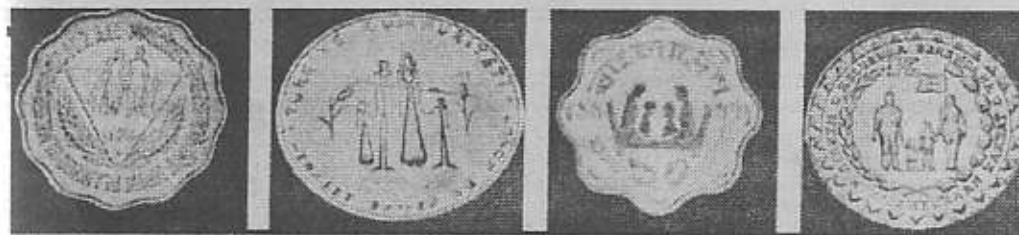
зації Об'єднаних Націй (ФАО) в найбільш залюднених країнах Азії були випущені, як правило, багатомільйонним накладом монети зі стилізованим зображенням „ідеальної“ сім'ї (мужчина, жінка і двоє дітей – хлопчик і дівчинка) і відповідним лозунгом, зміст якого всюди однаковий: плануйте сім'ю – тоді їй вистарчить для всіх!

Вичитала і переклала Наталія Лах

Оголошення на купюрі

У Китаї юнаки і дівчата, котрі бажають вступити в шлюб, досить часто пишуть коротку інформацію про себе і вимоги до партнера на грошових купюрах, перш ніж знову пустити їх в обіг. Ці незвичайні „шлюбні оголошення“ в багатьох випадках досягають мети. Без сумніву, щасливі обранці гідно оцінюють не тільки природні дані китайок, але й їхню винахідливість. Банкнота, яка посприяла знайомству, зберігається як щасливий талісман.

Вичитала і обробила
Наталія Лах

На світлинах показані деякі з цих привабливих металевих мініатюр „агітаторів“:

- * Індія. Алюмінієва монета 1974 року вартістю 10 пайсів.
- * Туреччина. Монета 1977 року з нержавіючої сталі вартістю 2 1/2 ліри.
- * Бангладеш. Алюмінієва монета 1977 року вартістю 10 пайсів.
- * Індонезія. Алюмінієва монета 1979 року вартістю 5 рупій.

З історії банків Галичини

Продовження. Початок на стор. 7

Банківська справа Галичини до 1939 року характеризувалась різноманітністю форм і результативною діяльністю. У Львові були цілі вулиці, на яких розміщувались найрізноманітніші банківські заклади. Так на вулиці Січових Стрільців в кінці XIX і на початку XX століття знаходились біля 20 банків, на проспекті Свободи – 15, на вулиці Коперніка – 7. Одні банки виникали і зникали безслідно, проіснувавши кілька років. Інші десятиліттями впливали на економічне життя не тільки міста, а й краю. Більшість банків були спеціалізовані, серед них – купецький Малопольський банк, купецький кооперативний банк, сільськогосподарський банк, селянський, земельний, торговий, цукрівництва, меліораційний, порпеляційний, рільничий та інші.

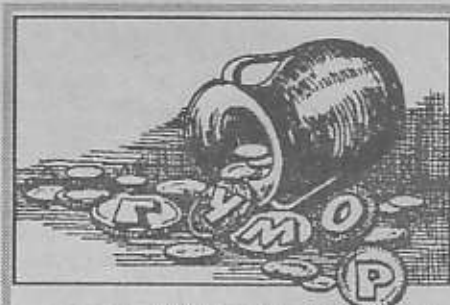
В місті було також чимало філій банків різних країн: Варшавський торговий банк, Празький кредитний банк, Подзський депозитивний банк, Варшавський дисконтний, Італійський страховий

„Ассікураціоні Дженералі“, Віденський союзний, Вірменський, Російсько-азіатський банк та інші.

З приходом Радянської влади на Західну Україну було ліквідовано всі існуючі банківські установи і запроваджено систему, яка існувала в СРСР. Після 1939 року на Львівщині діяли обласні відділення Державного банку, Промбудбанку, Житлосоцбанку, ощадний, торговельний та агропромбанк.

З 1989 року розпочалось створення нових банківських структур – комерційних банків. В 1991 році після прийняття Закону „Про банки в Україні“ більшість банків стали комерційними та акціонерно-комерційними, розпочалась організація приватних банків. На теперішній час по Львівській області налічується 17 банків. Багато з них мають філії та відділення в районах області.

Довідку складено за матеріалами досліджень групи викладачів і студентів Львівського технікуму банківської справи Національного банку України.

Художник нам не відомий

Der Inhalt

„Das erste Wort“	1
„Wettbewerb“	1
„Das Treffen mit der Schönheit“ Die geschichtliche Ukraine: die Bonistik von Lwiw Roman Schuß (Lwiw)	
„Die Emission der städtischen Bons in Lwiw während des ersten Weltkrieges“	2, 3, 4
„Die Auskunft“	4
Unser Archiv Die geschichtliche Ukraine: die Bonistik von Wolyn. Leonid Maslov	
Die Gelder der wolynischen Städte Unsere Vergangenheit. Die Banken	5, 6, 7
„Aus der Geschichte der Banken Galiziens“	7, 16
Aus der Erfahrung unserer Geschichte Aus dem ukrainischen Verlagen der Welt Boris Martos	
„Ukrainische Währung der 1917-20 Jahren“	8, 9, 10
Die Währungen der Welt Und wie ist es bei anderen Völkern „DM – in der Welt der 80er-90er Jahre“ Museen, Ausstellungen	11, 12, 13
„Mosambik: die Geschichte des Geld“ Aus aller Welt: Asien	14, 15
„Das Geld für eine Familie und ... über eine Familie“.	15
Der Inhalt	16

Contents

„The First Word“	1
„Competition“	1
Meeting Beauty Historical Ukrain: Lviv Bonistics Roman Shust (Lviv)	
„City bone emission in Lviv during World War I“	2, 3, 4
„Announcements“	4
Our Files Historical Ukrain: Volyn' Bonistics Leonid Maslov	
„Volyn' town money“	5, 6, 7
The Past Banks „From the History of Galician Banks“	7, 16
From Our History Experience. From the World Ukrainian Speaking Editions Boris Martos	
„Ukrainian Currency in 1917-1920 s“	8, 9, 10
World Currency What about other peoples' experience? „The DM – in the World in 1980 s – 90 s“	11, 12, 13
Distant nearness: Knowing pain Museums. Exhibitions. „Mosambique. The history of money“	14, 15
From Everywhere: Asia „Money for a family and... on a family“	15
Contents	16

Друкуємо приватні оголошення безкоштовно на тему колекціонування

У заголовку та на
звороті вісника
використаний проект
монети розроблений
паном Василем
Чабаником

Редактор
Юліан Крупчук
конт. тел. 75-46-86

* редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.
* за точність викладених фактів відповідальність
несе автор.
* при передруці писання на вісник „Гроші“
обов'язкове.
* редакція приймає матеріали надруковані на
машинці і залишає за собою право редагувати і
скорочувати текст. Листи — від руки розбірливо.
* з питань розміщення реклами та спонсорування
звертатися на нашу адресу.

Адреса: Україна,
290000 Львів – МСП,
пл. Возз'єднання, 3А
ЦДІА України і. Свар-
нику (для С.П.Г.)

Наклад 987

Виходить нерегулярно
Видано на кошти
редактора

НВМ. ЛПТ. Зам. 464

„Твердження, що убогий навіть колекціонер може бути власником галереї скульптур в міді, сріблі, золоті, платині, цинку, бронзі, латуні, нікелі, залізі та кольорової графіки найвищої якості, кожна з робіт якої буде свосередньо візитівкою країни, творів відомих митців, і то в оригіналах з даної епохи, здається цілком абсурдним.

А однак це є правдою по відношенню до монет та банкнот. Антична, середньовічна, а навіть сучасна монета є в певному сенсі плоскою скульптурою, а цю найменше, твором пластики як відлив чи відбиток у металі. Банкнота знову виражає у собі концентрацію досягнень даної країни у графіці, уявлення про естетику та досконалість технології захисту від підробки“.

Так я починав свій нескінчений, тому й неопублікований рукопис про Приватний Добродійний Музей Грошей (П.Д.М.Г.) та Студію Проектування Грошей (С.П.Г.), які від часу їх створення у 1990 р. провели значну популяризаційну та дослідницьку роботу.

Для активізації своєї діяльності, обміну інформацією, популяризації, вирішення дискусійних питань про розвиток грошей на Україні та у світі, збирання фактичного матеріалу, залучення до спільної роботи нових спеціалістів, опрацювання перспективних проектів та напрямків досліджень потрібно було інформаційно-дослідницьке видання, що в нашому випадку становитиме вісник „Гроші“.

„Гроші“ задумані ще у тому ж 1990 р. Стиль видання, його рубрики викристалізувалися в мій уяві давно, час вніс тільки деякі дрібні корективи. Фінансові можливості спричинили вісник таким, яким Ви його бачите.

Мета видання – висвітлення ролі грошей вчора, сьогодні, завтра, зображення, якими вони були є і, можливо, будуть; відношення людини до грошей у різних суспільствах, місце грошей у людській психології.

Але, як і будь-яке дослідницьке видання, „Гроші“ не можуть існувати без зворотнього зв'язку. Конкурсне вирішення проблеми чи пошук правдивого рішення в дискусії неможливий без вислухання та обговорення думок і аргументів інших осіб чи творчих колективів.

Тому з нетерпінням чекаю на Ваші конкурсні проекти, аргументи дискусій, пропозиції, зауваження, побажання. Заздалегідь вдячний.

Редактор

Берути у людей - віддавати людям

ГРОШІ

Вісник П.Д.М.Г і С.П.Г.

NUMMUS * MONEY * GELD * ARGENT * DINERO * ДЕНЬГИ

Добродійний номер. 50% вартості вісника ідуть на грошові премії конкурсу „Гривня - візитівка України“

ЗАПРОШУЄМО ВАС ВЗЯТИ УЧАСТЬ У КОНКУРСІ НА ПРОЕКТ ГРИВЕНЬ ПІД ГАСЛОМ: „ГРИВНЯ - ВІЗИТІВКА УКРАЇНИ“

Автор чи авторський колектив (до 5 чол.) виготовляє збільшений (два або більше разів) кольоровий макет 4-х номіналів (вартості) гривень: I номінал (початковий): 1 або 2 або 5 гривень

II номінал (середньої вартості): 10 або 20 або 50 гривень

III номінал (великої вартості): 100 або 200 гривень

IV номінал (найбільших вартостей): 500 або 1000 гривень; решта номіналів (6 примірників) - тільки ескізи будь-яких розмірів, але не менше 1:1 до натуральної величини та пояснювальну записку до них.

Всю серію повинні об'єднувати: тематичний задум, стиль виконання, кольорове рішення. Обов'язково наявність напису „Національний банк України“. Методів захисту від підробки повинно бути передбачено тим більше, чим більший номінал банкноти. Творчі особи чи колективи мають вільний вибір у співвідношеннях розмірів банкнот, а також, якщо цього вимагає ідея серії, можуть змінювати назву держави.

Критерії оцінки: оригінальність ідеї теми серії, нестандартність теми, насиченість зображення (як захист), повинні бути передбачені у художньому рішенні принаоча у папір стрічка і місце на водяний знак або голограму та інші запропоновані Вами методи захисту від підробки, багатокірність, а головне - обов'язковий український колорит банкнот.

Нагороди: диплом „Приватного Добродійного Музею Грошей“ за 1, 2, 3 місця кожному з авторів, грошові премії:

за I місце

за II місце

за III місце

Так як ініціатор конкурсу (ПДМГ) в даний час може виділити в середньому тільки \$5 США за призове місце (що на час оголошення конкурсу становить більше зарплати в Україні), але ця сума здається несерйозною, тому 50% вартості вісника ідуть у призовий фонд. Крім того, надіємося на добродійні внески та допомогу спонсорів, імена і назви яких обов'язково опублікуємо.

У рамках цього конкурсу оголошено два „підконкурси“: перший: на скорочене або символічне графічне позначення гривень; другий: на монограму, емблему або герб емісійного банку України, яким сьогодні є „Національний банк України“. За найкращі пропозиції передбачено дипломи ПДМГ та грошові премії.

Останній термін прийому робіт 31 серпня 1994 р. Можливий II тур. Роботи надсилати або передавати на адресу: 290000 Львів - МСП, пл. Возз'єднання, 3А, ЦДІА України, І. Сварнику з написом: конкурс „Гривня - візитівка України“.

Роботи прислані або передані на конкурс, залишаються на постійне зберігання у ПДМГ